

Ефекти за българската икономика от наводненията

Димитър Чобанов

Природните бедствия са събития, които постоянно съпътстват и влияят на човешкото съществуване, и борбата с тях е била една от основните дейности на човека през по-голямата част от историята му. Все пак с напредването на техниката и технологиите, създаването на по-съвършени инструменти и машини хората успяват да изградят достатъчно устойчиви и надеждни сгради и пособия, които до голяма степен ги предпазват от вредното въздействие на природата. Като цяло щетите и жертвите от природните бедствия стават относително по-малки, а хората стават все по-способни да се справят с предизвикателствата им. Трябва да отбележим също така, че в съвременните условия по-бедните страни страдат повече от природните катаклизми отколкото по-развитите като това се изразява във вид на повече загубени човешки животи и по-голям процент унищожено имущество.

Такова значимо природно бедствие се случи съвсем наскоро и в България, като в резултат от наводненията загинаха 10 човека, бяха напълно разрушени или станаха негодни за обитаване хиляди жилища, беше разрушена инфраструктура. Всичко това естествено влияе негативно на общото икономическо развитие на страната. Все пак трябва да отбележим, че народите претърпели подобни бедствия през последните години възстановяват щетите от тях сравнително бързо и като цяло ефектите върху икономиките им не са толкова големи. Пример за това са страните от Централна Америка, които бяха подложени на въздействието на течението Ел Ниньо и урагана Мич, но въпреки това показаха гъвкавост и предприеха някои пазарно-ориентирани реформи: премахване на бариерите пред международната търговия, приватизация и концесиониране, които имаха за цел насърчаване на частните инвестиции. В следствие от това бяха привлечени значителни по размер капитали от чужбина и се реализира дори по-висок икономически растеж отколкото преди бедствията. Това се случи в страни като Коста Рика и Ел Салвадор и следователно правилната политика за управление на бедствията би могла да ограничи вредните последици от тях и евентуално да подпомогне дългосрочното стопанско развитие и в България.

Природните бедствия директно засягат състоянието на страната като разрушават инфраструктура и намаляват капацитета, прекъсват процеса на производство и създават промени в базата от естествени ресурси. Различават се преки, непреки и вторични ефекти от бедствията. Преките ефекти върху собствеността на гражданите, фирмите и държавата обхващат пораженията на социалната и икономическата инфраструктура и загубите на капитал и материални запаси. Непреките ефекти са резултат от намалението на производството и доставянето на стоки и услуги – тук се включват загубата на приходи и по-високите разходи за производството. Вторичните ефекти се проявяват известно време след бедствието – понижаване на стопанския растеж, повишаване на инфлацията, нарастване на бюджетните разходи и дефицити, намаляване на чуждестранните резерви. Като допълнение към посочените ефекти трябва да се добавят и някои специфични последици от наводненията върху околната среда – възможното намаляване на производителността в земеделието и влошаването на качеството на питейната вода. Освен това потенциалната опасност от природни бедствия се разглежда като заплаха за физическия капитал и производствените активи, което означава и по-голям риск за възвращаемостта от инвестициите.

В следващите редове ще разгледаме как се отразява на отделните групи и сектори от икономиката скорошното наводнение в страната

Граждани

Все още няма цялостна оценка за щетите, но според различни информации минимум 1400 къщи са разрушени или напълно негодни за обитаване и поне 4000 семейства са без дом. Положението на тези хора се усложнява от факта, че тяхното имущество не е било застраховано и следователно за тях това се явява чиста загуба. Тоест за тях е необходимо да си осигурят жилище като все пак положителното е, че все още сме в летния сезон и има известно време за търсене или дори строеж на ново такова.

Помощите, които ще бъдат отпуснати от държавния бюджет, няма да са достатъчни за да покрият щетите, понесени от тези хора. Това означава, че те ще трябва да използват част от спестяванията си или да вземат кредити за да успеят да финансират ремонтите или строежа на жилище. Освен това те ще трябва да променят структурата на потреблението си към жизнено-необходимите стоки и услуги, докато останалите ще бъдат ограничени. Разбира се, в групата от пострадалите е възможно да има и по-богати хора с повече от едно жилище, но дори за тях подобна загуба на имот представлява сериозен проблем. Все пак хората с по-високи доходи и богатство разполагат с повече средства, които използват и за застраховане, което би им възстановило изцяло или частично загубите. Следователно най-големите щети ще понесат хората с по-ниски доходи при отпускането на помощите от държавата на тези хора трябва да се обърне по-голямо внимание.

Като цяло наводненията ще допринесат за по-ниски спестявания за гражданите, което в дългосрочен период означава, че или инвестициите в страната ще намалееят, което предполага по-ниски темпове на стопански растеж, или финансиране на инвестициите от чужбина и по-висок дефицит по текущата сметка. По тази причина политиката на правителството за преодоляване на последствията от наводненията трябва да бъде насочена към насърчаване на спестяванията в бъдеще за да се компенсира временното им намаляване. Такава политика може да обхваща понижаване на общото данъчно облагане за всички стопански субекти както за гражданите, така и за фирмите в страната.

Фирми

Унищоженото имущество също представлява голяма пречка пред нормалното функциониране на фирмите. Тук допускаме, че делът на застрахованите активи е по-висок, тъй като от една страна мениджърите осъзнават по-добре какви загуби могат да понесат при спиране на работата, от друга страна част от машините и оборудването са закупени чрез използване на банков кредит или на лизинг и самите банки или лизингови къщи изискват при покупката задължителна застраховка. Все пак трябва да се отчетат забавените или напълно спрени доставки на суровини за някои фирми в следствие от унищожените пътища и ж.п. линии както и невъзможността за изпълнение на сключените вече договори. При наличието на форсмажорни обстоятелства като наводнението, би трябвало да се избегне плащането на неустойки, но едно прекъсване винаги е лош сигнал - особено за чуждестранните контрагенти - и това може да доведе до пропуснати ползи в бъдеще – като например сключване на договори с конкурентни фирми извън страната, което ще ограничи възможностите за износ. Освен това дори при пълна застраховка на всички активи е необходимо технологично време за оценка на щетите, изплащане на обезщетения, покупка и инсталиране на нови машини и оборудване и за възстановяване на доставките. Всичко това означава пропуснато време, през което фирмата не може да оперира нормално и в крайна сметка нереализирани приходи.

Възможно е на фирмите временно да се наложи да понесат по-големи транспортни разходи, поради разрушените пътища, като това се отнася в още по-голяма степен за фирмите от транспортния сектор. В това отношение щетите за НК “Железопътна инфраструктура” са едни от най-значителните за сектора. Тук трябва да отчетем наличието на допълнителни фактори, които повишават цената на транспортните услуги. Това са, от една страна, високите цени на горивата в момента, и от друга -

увеличаването на акцизите върху тях поради изискванията на Европейския съюз за минимални ставки. Следователно може да се очаква временно поскъпване на транспорта и оттам на цените на повечето стоки и някои услуги.

Друг сектор, който понася преки загуби е този на застрахователните услуги. Застрахователните компании ще реализират по-високи разходи от обичайните. Неблагоприятен фактор за застрахователните компании се явява и държавната политика в случая – поемането на щетите от страна на държавата създава нагласа у гражданите, че държавата винаги ще им помага в подобни случаи и те нямат нужда да предприемат други действия, които да ги предпазят. Тоест един от факторите хората да не застраховат имуществото си е намесата на държавата. Разбира се, съществуват достатъчно други причини – ниските доходи на населението и слабата застрахователна култура. Все пак наводнението трябва да бъде сигнал за хората, че е вероятно подобно събитие да се случи отново и затова трябва да се застраховат, а от друга страна е възможност за застрахователните компании да разширят пазара си и да реализират повече застраховки и по-голям премиен приход в бъдеще.

Аграрният сектор също понася значителни загуби от наводненията. Те са във вид на унищожена реколта, удавени животни, увредени почви, повредена селскостопанска техника. Този сектор изпитва сериозни проблеми поради недостатъчните инвестиции през последните няколко години и по тази причина именно тук нарастването на производителността е най-ниско в сравнение с промишлеността и услугите, а делът на добавената стойност в общата се понижава. Все пак в тази област възстановяването на производството може да се случи относително по-лесно поради по-ниската степен на развитие.

Наводненията създават добри възможности за фирмите от сектора на строителството и доставката на строителни материали. През периода на възстановяването възниква по-голямо търсене на техните услуги и съответно по-големи възможности за печалба.

Като цяло в краткосрочен аспект може да се очаква повишаване на инвестициите на фирмите с цел компенсиране на щетите. По-ниското ниво на физическия капитал означава обаче, че ще бъде необходим период, през който да се възстанови сегашното му равнище и едва след това може да се говори за действителен стопански растеж. Освен това част от фирмените активи ще трябва да бъдат насочени към по-ниско ефективни начинания, да се създадат нови по-нископроизводителни работни места и като цяло това ще доведе общо до по-ниска ефективност в икономиката. В по-дългосрочен период това означава и по-ниски темпове на растеж. Точната му оценка обаче е невъзможна дори при наличието на завършен макроикономически модел поради липсата на данни за нанесените щети на фирмите и взаимодействието с останалите фактори от средата.

Държавен бюджет

Държавният бюджет в момента се разглежда от пострадалите хора като единствен източник на възможни средства за преодоляване на негативните ефекти от наводненията. Наличието на бюджетен излишък от над 1 млрд. лв. към края на полугодията позволява да бъдат отделени пари за подпомагане, като това става по няколко направления. Отпускат се преки парични помощи за хората, осигуряват им се дрехи и подслон, а освен това се наемат хора по програмите за временна заетост, които да помагат при натрупването на дигите и почистването на речните корита. Все пак трябва да се има предвид, че държавата разполага с ограничен ресурс и не могат да бъдат възстановени всички щети. Освен това натрупването на бюджетния излишък представлява по същество изтегляне на ликвидност от икономиката. Тоест правителството на практика до началото на месец август подпомагаше централната банка в нейната рестриктивна парична политика. При изразходването на бюджетния излишък обаче в икономиката навлизат допълнителни пари и се увеличава паричното предлагане. При непроменено равнище на произведени стоки и услуги това означава,

че ефектът от по-голямата парична маса ще бъде повишаване на равнището на цените, а заедно с това и промяна на относителните цени на някои стоки и услуги, търсенето на които се увеличава вследствие от по-голямото парично предлагане.

Като цяло за бюджета възникват извънредни разходи, които подлагат под съмнение изпълнението на целта за бюджетен излишък в края на годината. Наводненията са удобно извинение за отделните министерства да извършат някои разходи, които иначе не биха могли да оправдаят. При тази ситуация е важно да се прецени кога е точният момент и как оптимално да се изразходват средствата за да няма възможност за грешки или за злоупотреби. Тук особена роля и отговорност поемат Министерството на финансите и неговият ръководител, които не трябва да позволят да се случи нещо подобно.

Вместо заключение – каква е възможната политика за ограничаване на щетите в бъдеще

За повечето хора намаляването на ролята на държавата за да се предотвратят бедствията е нелогично. След земетресения например се появява обществен натиск да се приемат по-силни и по-строго спазвани регулации относно строежите, но задължителните технологични подобрения биха могли да означават и по-слаба подготвеност срещу бедствията. Ресурсите са ограничени – за да придобиеш едно нещо ти трябва да се откажеш от друго, което би могло да се окаже важното в случая. Например по-здравите конструкции на сградите означават по-малко пари за по-добри комуникации, транспорт и медицински услуги. Всъщност правителството може да обърне прекалено много внимание на някой аспект вместо да остави хората сами да изберат подходящата комбинация. В случай че се опита да финансира всички възможни елементи, правителството ще трябва да наложи по-високи данъци и ще намали стимулите за производство и ще попречи на стопанския растеж, който от своя страна е условие за по-добър и по-дълъг живот.

Хората нямат нужда държавата да им казва, че ако къщите им са по-здрави или са построени на по-високо място те трябва да се страхуват по-малко от наводненията или земетресенията. Живеещите в тези къщи, банките, застрахователите, строителите – всички те имат интерес къщата да е солидна и да е годна за обитаване. Когато пазарът бъде оставен да функционира, той може да осигури транспорта, комуникациите и инфраструктурата, необходими за намаляване на вредите от бедствията. От друга страна, регулациите и монополите, създавани от правителството освен ограничаването на стопанския растеж могат да попречат на подготовката и спасителните операции при подобни катаклизми.

Лошата политика в бедните страни има особено висока цена. Когато държавата има парите и властта да предотврати бедствията, тя първо се грижи за себе си, но не и за хората, които трябва да защитава. Точно както събраните данъци след бедствието рядко се използват по най-правилния начин, така и средствата за предотвратяване се отклоняват за други нужди и за неефективни проекти.

Най-добрата защита срещу природни катаклизми не е разширяването на публичния сектор, а създаването на богатство. Установяването на процъфтяващ частен сектор е решителна стъпка към развитието на качество на живот, което може да устои на бедствията и на последствията от тях.